

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”

Facultatea de Istorie și Filosofie

Școala Doctorală

„RELAȚII INTERNAȚIONALE ȘI STUDII DE SECURITATE”

TEZĂ DE DOCTORAT

RECONSTRUCȚIA ȘI DEMOCRATIZAREA
ZONELOR POST-CONFLICT.
ABORĂRI ȘI PERSPECTIVE CONTEMPORANE
- REZUMAT -

Conducător științific,

Prof. univ. dr. Vasile **VESE**

(Profesor emerit)

Doctorand,

Marius Nicolae **GRAD**

Cluj-Napoca

2018

CUPRINS

INTRODUCERE	4
Argument	4
Obiective, premise și scop	7
Metodologia de cercetare	9
CAPITOLUL I.	12
Considerații teoretice generale privind conflictul, zona post-conflict, reconstrucția și democratizarea	
1.1. Contextul și premisele studiilor asupra conflictului și păcii	16
1.2. Conflictul – evoluție, dezvoltări și actualitate conceptuală	18
1.2.1. Perspective teoretice generale	18
1.2.2. Clasificarea conflictelor din SI	26
1.2.2.1 Dificultatea clasificării conflictelor internaționale – o abordare contemporană	32
1.2.3 Sisteme conflictuale regionale	33
1.3 Zona post-conflict – delimitare conceptuală și abordări actuale	38
1.4 Reconstrucția post-conflict – delimitare conceptuală și dimensiuni practice	41
1.5 Democratizarea – între teorie și practică	44
CAPITOLUL II.	
Reconstrucție post-conflict și democratizare la nivel internațional în secolul XXI – perspective practice	55
2.1. Nevoia de pace și apariția conceptului de construcție a păcii (<i>pace-building</i>)	56
2.2. Instrumente și strategii de reconstrucție și democratizare	61
2.2.1. Evoluția conceptelor de <i>pace-building</i> și <i>peace-keeping</i> și dezvoltările actuale	62
2.2.2. Operaționalizarea demersurilor de <i>peace building</i> și <i>peace keeping</i>	68

REZUMAT

2.2.3. <i>Peace making</i> și <i>peace enforcement</i> (misiuni de tip Capitol VII)	80
2.3. Actori implicați în reconstrucția post-conflict și în procesul de democratizare	83
2.3.1. Problematice conceptuale și de abordare	83
2.3.2. Organizația Națiunilor Unite - actor principal al operațiunilor de pace	87
2.3.3. NATO și transformările de abordare strategică	89
2.3.4. Uniunea Europeană	93
2.4. Efectele democratizării asupra comunităților din zonele post-conflict	95
CAPITOLUL III.	
Factori ce influențează disponibilitatea actorilor de a se implica în procese de reconstrucție post-conflict și democratizare	104
3.1. Evoluția conflictelor armate la nivel global în ultimele decenii și perspective de viitor	104
3.2. Abordări economice și impactul financiar asupra proceselor de reconstrucție post-conflict și democratizare	114
3.2.1. Organizația Națiunilor Unite	114
3.2.2. Organizația Tratatului Atlanticului de Nord	121
3.2.3. Uniunea Europeană	122
3.3. Perspective asupra aspectelor politice – responsabilitatea de a proteja (R2P)	130
CAPITOLUL IV.	
Viitorul reconstrucției post-conflict și a democratizării în actualul context geopolitic internațional	138
4.1. Complicații și provocări – o perspectivă contextuală actuală	140
4.2. Practici de democratizare în al doilea deceniu al sec. XXI. Perspective divergente și noi dinamici	143
4.2.1. O nouă perspectivă	145
4.2.2. Democratizarea în impas. De ce?	150
4.2.3. Considerații punctuale	154
4.3. Impactul elementului religios	156
4.3.1. Contribuția religiilor la reconstrucție și democratizare	159
4.3.2. Proiectarea percepțiilor asupra păcii	160
4.3.3. Viziunea asupra procesului de pace	161
4.3.4. Procesul de transformare identitară	162
4.3.5. Religia și reconstrucția socială	164
4.4. Viitorul proceselor de reconstrucție post-conflict și democratizare	167

REZUMAT

4.4.1. Perspectiva politică	167
4.4.2. Perspectiva economică	170
4.4.3. Provocări de altă natură, atât externe, cât și interne	171
4.4.4. Concluzii preliminare	173
CONSIDERAȚII FINALE	175
BIBLIOGRAFIE	181

REZUMAT

REZUMAT

CUVINTE CHEIE: RECONSTRUCȚIE POST-CONFLICT,
DEMOCRATIZARE, CONFLICTE INTERNAȚIONALE, ACTORI, RISCURI,
AMENINȚĂRI, SISTEME CONFLICTUALE REGIONALE, MANAGEMENTUL
CRIZELOR

Dacă până în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, actorii non-statali erau abordați tangențial de literatura de specialitate, în perioada post Război Rece, rolul acestora pe scena internațională este incontestabil și nu poate fi trecut cu vederea. Totuși, actorii statali nu și-au pierdut din poziția de forță pe care o dețineau anterior, dimpotrivă s-au adaptat cu succes și s-a produs o polarizare a distribuției puterii în sensul în care, cei competitivi și-au sporit resursele de putere, implicit puterea, iar cei „slabi” au pierdut teren din această perspectivă. Concomitent, între relaționările dintre actori și anumite fenomene s-a produs o determinare reciprocă. Fac referire în acest sens la procesele de globalizare și internaționalizare, care s-au dezvoltat în directă proporționalitate cu interacțiunile dintre actorii sistemului internațional. S-a atins un nivel actual reprezentat de interdependențe complexe, care determină dinamica și evoluția întregului sistem internațional. Cu toate acestea, pe măsură ce progresul înregistrat este din ce în ce mai mare, decalajul economic și social dintre țările bogate și cele sărace se adâncește și capătă proporții din ce în ce mai masive. Ia naștere astfel, un sistem în care sentimentele de instabilitate și insecuritate se manifestă intens în rândurile anumitor categorii mai puțin privilegiate. Astăzi, globalizarea este văzută ca un proces neomogen, asimetric, ce prezintă o geometrie variabilă, care produce atât oportunități cât și riscuri asociate cu tensiuni. În paralel cu dezvoltările și cu progresul tehnologic, fenomenul globalizării aduce cu sine creșterea discrepanțelor (a inegalităților), polarizarea bogăției (sedimentarea acesteia în rândurile anumitor clase sociale), excludere socială și insecuritate societală. Mai mult, se identifică din ce în ce mai intens o

REZUMAT

globalizare a răului, toate acestea datorându-se lipsei unui centru de comandă care să înlăture inegalitățile – rezultat al structurii anarhice a sistemului internațional.

Suplimentar, asistăm la fenomene noi, imposibil de previzionat (de către observator), care destabilizează și uneori, chiar distrug echilibrul regional sau internațional. Sunt acele fenomene de tip *lebădă neagră*, demonstrate ca fiind extrem de dificil de evitat și cu un impact considerabil asupra realității. De exemplu, destrămarea Uniunii Sovietice, protestele și revoltele cunoscute ca Primăvara Arabă, anexarea Crimeii de către Rusia, dezastrele naturale, votul pentru Brexit etc. Toate acestea conduc la regândirea și schimbarea strategiilor, irosirea de resurse și reorientarea eforturilor. Suplimentar, contribuie la transformarea obiectivelor, a abordărilor și a comportamentului actorilor pe scena internațională.

Cercetarea doctorală de față are ca element central aspecte legate în mod direct de procesele de reconstrucție și democratizare care au fost desfășurate/ implementate în zonele post-conflict, în ultimele decenii, de către state și organisme/ instituții non-statale. Mai mult, dată fiind evoluția din ultimele decenii a contextului internațional, și anume seria de ipostaze conflictuale cunoscută generic sub numele de Primăvara Arabă și situația din Ucraina, Siria, Libia ș.a.m.d., consider de o reală necesitate orice abordare teoretică și empirică a sistemului conflictual regional din perspectiva ulterioară a fazei de reconstrucție și democratizare. Totodată, deteriorarea gravă a situației securitare din Siria, Libia, Ucraina și alte zone din Africa, demonstrează eșecul eforturilor externe și interne de a crea, în urma unui proces de tranziție, un mediu stabil care să conducă la o dezvoltare democratică a statului în cauză. Ca atare, în urma unor demersuri academice ulterioare, *mi-am pus întrebarea dacă eșecul sau ineficiența intervențiilor pentru pace rezidă exclusiv în natura și caracteristicile beligeranțelor sau se datorează și altor elemente, caracterizate de externalitate în raport cu conflictualitatea specifică.*

REZUMAT

În cadrul acestei teze de doctorat am considerat necesară structurarea activității în funcție de un set de obiective a căror îndeplinire va clarifica și simplifica modul în care actorii de pe scena internațională abordează problematica reconstrucției și democratizării post-conflict și care sunt elementele ce le influențează comportamentul vizavi de aceste tematici. Ca atare, obiectivul general al prezentei teze de doctorat și al cercetării pe baza căreia a fost realizată constă în identificarea și analiza comportamentelor aferente actorilor implicați în procesele de tranziție și reconstrucție post-conflict, alături de realitățile geopolitice și geostrategice actuale, cu scopul de a determina acele elemente care pot produce schimbări fundamentale în practica curentă, determinând astfel eventualele tendințe de evoluție viitoare.

Ca atare, am analizat conflictualitatea și modul în care această realitate a sistemului internațional a evoluat în ultimele decenii, atât din perspectiva teoretică și conceptuală, cât și din punct de vedere al aspectelor empirice. Totodată, am identificat principalele tendințe de până acum și principalii actori / arhitecți ai proceselor de reconstrucție post-conflict și democratizare, alături de motivația care stă în spatele implicării în astfel de demersuri. Ca și abordare specifică, am depus eforturi pentru a identifica și analiza principalele elemente care pot determina o schimbare de disponibilitate la nivelul entităților implicate în aceste procese (fie state, fie organizații internaționale), concomitent cu determinarea gradului de reziliență a practicilor curente din zona de management al crizelor și conflictelor, raportat la factorii activi ai mediului geopolitic și geostrategic care au potențialul de a afecta evoluțiile de până acum.

Cercetarea a fost structurată într-un număr de patru capitole, după cum urmează:

Capitolul I, intitulat *Considerații teoretice generale privind conflictul, zona post-conflict, reconstrucția și democratizarea*, delimitează conceptual noțiunile utilizate și identifică principalele tendințe din literatura de specialitate referitoare la utilizarea și rolul lor. Totodată, surprinde dimensiunile și componentele

REZUMAT

conflictului, a zonei post-conflict, a reconstrucției ca și proces și a democratizării. Mai mult, furnizează un cadru teoretic dezvoltat asupra noțiunii de conflictualitate și a principalelor provocări teoretice impuse de evoluțiile din sistemul internațional în ultimele decenii.

Capitolul II, denumit *Reconstrucție post-conflict și democratizare la nivel internațional în secolul XXI – perspective practice*, asociază conceptelor studiate în primul capitol dimensiunile practice, analizând nevoia de pace și geneza practicilor de *peacebuilding*, identificând principalele instrumente și strategii de reconstrucție și democratizare din sistemul internațional actual, alături de determinarea actorilor ce joacă un rol fundamental în aceste practici. Totodată, în aceeași notă a asocierilor dintre teorie și practică, ultima secțiune a acestui capitol surprinde efectele democratizării asupra comunităților din zonele post-conflict.

Capitolul III, integrat în lucrare sub numele *Factori ce influențează disponibilitatea actorilor de a se implica în procese de reconstrucție post-conflict și democratizare*, reprezintă o componentă a demersului de cercetare ce identifică principalele elemente din contextul internațional care pot determina schimbări comportamentale în rândul actorilor cu rol în procesele analizate. Au fost alese trei repere, considerate fundamentale și anume Organizația Națiunilor Unite, NATO și Uniunea Europeană, asupra cărora s-a efectuat o analiză a elementelor financiare și politice ce pot rezulta în scăderea disponibilității de implicare.

Ultima secțiune, capitolul IV, se intitulează *Viitorul reconstrucției post-conflict și a democratizării în actualul context geopolitic internațional* și reprezintă o interpretare a rezultatelor cercetării din capitolul 3, raportate la actualul climat geopolitic și geostrategic. Mai mult, este integrată o abordare complementară, materializată prin observațiile asupra rolului jucat de elementul religios în toată ecuația misiunilor de pace, demersul academic încheindu-se cu efortul de a contura viitorul proceselor de reconstrucție post-conflict și democratizare din 3 perspective: una politică, una economică și una provenind din provocările interne și externe identificate pe parcursul cercetării.

REZUMAT

Astfel, am constatat pe parcursul demersului științific, faptul că eradicarea violenței și geneza unui climat de pace favorabil dezvoltării și evoluției a fost și este în continuare un deziderat al umanității, dar paradoxal, istoria existenței noastre, ca indivizi, a fost și este presărată, în continuare, de conflictualitate și violență. Dacă natura umană ar fi depus eforturi similare în cinstea păcii, precum cele destinate dezvoltării disensiunilor, rivalității și conflictelor, poate că ar fi fost posibil astăzi să discutăm despre o societate globală unitară și durabilă. Dar, din păcate, realitățile zilnice sunt altele. Motivațiile și predispoziția naturii umane de a apela la agresivitate și violență, atunci când vine vorba de soluționarea diferendelor, a produs transformări ale conflictului ce necesită instrumente și capacități evaluate de răspuns. Astfel, la momentul de față, comunitatea internațională depune eforturi constante și susținute de prevenire, combatere și eradicare a violențelor, într-o societate în care drepturile omului și nevoia de pace sunt deziderate fundamentale. Totuși, inegalitățile, restricțiile și diferențele dintre indivizi și grupuri persistă și contribuie la conturarea unor climate de insecuritate, localizate fie la nivel local, fie la nivel regional. Efectele nocive nu mai sunt resimțite doar în imediata proximitate a acestor ipostaze conflictuale, ci se răsfrâng asupra altora, atât în mod direct, cât și indirect. Dezvoltarea interdependențelor transformă conflictul și violența în elemente cu factor de impact crescut, imposibil de izolat într-un anumit areal geografic. Totodată, interesele și obiectivele individuale, de grup sau chiar și aparținând unor construcții sociale superioare s-au diversificat și modelează în mod diferit comportamentele, în raportare cu situația de acum câteva decenii. Ne situăm cu toții într-un mediu dinamic și complex și suntem parte la ipostaze concurențiale ce ne obligă la o permanentă transformare și îmbunătățire.

În această notă, am observat că literatura de specialitate și preocupările generale legate de reconstrucția zonelor post-conflict și de procesele de democratizare din contextele post-conflictuale sunt orientate cu precădere înspre identificarea, explicarea și evaluarea contextelor punctuale sau cel mult a comportamentelor generale a actorilor externi implicați în asemenea procese. Domeniul aferent acestei tematici abundă de analize punctuale, de evaluări critice și bine documentate și de instrumente specializate de previzionare. Cu toate acestea, sunt puține acele lucrări care privesc problematica

REZUMAT

reconstrucției post-conflict și a democratizării dintr-o altă perspectivă, care este negociată în teza de doctorat de față.

Astfel, am găsit semnificativ mai puține resurse care discută despre contextul geopolitic și geostrategic care stă la baza motivațiilor actorilor de pe scena internațională de a se implica, participa și susține asemenea demersuri. Am simțit pe parcursul cercetării că existența unor organizații precum ONU, NATO, UE, UA ș.a.m.d este privită ca un standard al sistemului internațional și că, de fapt, nu există elemente care ar putea să schimbe aceste realități. Cu toate acestea, am încercat să arăt că există la nivel internațional riscuri și amenințări provenite din diverse ipostaze și care acționează pe diverse paliere, ce pot transforma și pune în pericol disponibilitățile actuale.

Am constatat astfel, că pot exista două categorii de motivații care determină o atitudine proactivă a statelor și anume: cele rezultate din relația dintre statele aflate în conflictualitate și potențialii agenți de intervenție și cele provenite din caracteristicile contextului conflictual. De exemplu, puterile majore pot intenționa să extindă influența asupra fostelor lor colonii prin intervenție. Genocidul poate declanșa intervenția umanitară de către marile puteri. Beneficiile preconizate ale intervenției și ale preocupărilor umanitare nu numai că fac puterile majore mai puțin ezitante să intervină, ci le și motivează să aleagă metode de intervenție specializate. Cu toate acestea, o cheie a puzzle-ului de intervenție sunt motivele ce stau în spatele comportamentului statelor. Cu alte cuvinte, efectele intervenției pot fi determinate de motivul și raționamentul pentru care statele au intervenit în conflictualitate (a se vedea cazul Libiei). Totodată, pe de o parte, intervenția în caz de violențe armate poate fi motivată de interesul propriu al actorilor externi, precum menținerea influenței regionale, extinderea piețelor și accesul la resursele naturale. Pe de altă parte, dezastrele umanitare cauzate de războiul civil pot încuraja statele să intervină în afacerile interne ale altei țări, iar obiectivul implicării ar fi acela de a opri conflictele violente și de a salva vieți, mai degrabă decât de a căuta un interes propriu. Motivele diferite ale actorilor externi pot determina dacă aceștia vor acționa pentru propriile lor interese sau în scopuri umanitare și, prin urmare, misiunile vor avea rezultate diferite. Disensiunile politice și blocajele au fost un element frecvent al negocierilor privind intervențiile pentru pace. Au fost cazuri, precum cel al Siriei, în

REZUMAT

care nu s-a atins un numitor comun și tocmai de aceea, în această situație, interesele strategice naționale au primat în fața bunelor intenții umanitare.

Dintr-o altă perspectivă, organizațiile, atât internaționale, cât și regionale, alături de statele individuale din cadrul lor vor avea deseori propriile lor păreri și practici de menținere a păcii, care ar putea reflecta mai multe considerații tipice, de proveniență locală. În unele cazuri, de exemplu, organizațiile regionale implicate în menținerea păcii au fost acuzate că urmăresc propriile interese strategice și asta cu prioritate. Chiar și în cazul în care forțele naționale servesc operațiunile ONU de menținere a păcii, apar probleme când comandanții acestor forțe sunt mai receptivi la ordinele provenite de la nivel național decât de la Națiunile Unite. O altă problemă de îngrijorare este diviziunea globală a muncii, care a ajuns să determine funcționalitatea menținerii păcii a ONU în ultimii ani. Din punct de vedere istoric, țările dezvoltate au fost importante națiuni care au contribuit cu trupe la asemenea demersuri. Cu toate acestea, aceste puteri au devenit din ce în ce mai averse față de riscurile de menținere a păcii și, prin urmare, țările în curs de dezvoltare oferă acum marea majoritate a efectivelor ONU (trupe și poliție). Deși este adevărat că cea mai mare nevoie de menținere a păcii este adesea în țările în curs de dezvoltare, este, de asemenea, adevărat că aceste entități sunt adesea mai puțin bine pregătite pentru a răspunde acestor nevoi. Consolidarea capacității regionale de menținere a păcii este o abordare favorizată, însă poate fi necesară și o mai mare împărțire a sarcinilor, dacă menținerea păcii trebuie să răspundă în continuare la o paletă variată de provocări și contexte. Totodată, este demonstrat de practică, din ce în ce mai des, că doar instrumentele financiare nu pot face treabă bună în teren. Ca atare este nevoie de mai mult de atât.

În ansamblu, teza de doctorat de față a identificat o serie de elemente sistemice care pot determina în mod fundamental parcursurile viitoare ale operațiunilor de reconstrucție post-conflict și democratizare. Pe de o parte, contextul geopolitic și geostrategic actual este caracterizat de o multiplicare a conflictelor din perspectivă cantitativă, cu un număr mai redus de victime, dar cu implicații politice și socio-economice mai extinse decât ipostazele conflictuale trecute. Mai mult, conflictualitatea s-a diversificat, atât ca și cauzalitate, cât și ca obiective și asta deoarece, datorită

REZUMAT

interdependențelor și concurențialității dintre actori (la toate nivelele de analiză), rivalitățile de putere sunt mai fragmentate și mai greu de localizat. Complementar, se păstrează și cele la nivel înalt, între actori puternici, dar acestea se mențin într-o notă de tensiuni și rareori se transformă în crize, în adevăratul sens al cuvântului. În esență, acea nevoie clasică de pace, nu își mai face prezența în rândul statelor puternice și acest lucru se vede în comportamentul entităților și în modul de raportare.

Dintr-o altă perspectivă managementul conflictelor regionale presupune în momentul de față mobilizarea unor resurse masive obținute din colaborarea la nivel internațional între actori aparținând unor categorii diferite. Conflictele sunt o realitate continuă a lumii în care trăim, iar căile de soluționare găsite până în momentul de față nu reușesc să își demonstreze eficiența în toate situațiile, asta deoarece, dinamica disputelor atât interne, locale, naționale cât și regionale este mult mai flexibilă. Misiunile de instaurare și menținere a păcii întreprinse de actori neimplicați în conflict necesită resurse mult mai mari decât cele posibil a fi alocate și necesită o perioadă exponențial mai îndelungată decât cea în care violențele au fost în curs. Iau naștere astfel, o multitudine de zone post-conflict în care eforturi internaționale sunt conjugate pentru a readuce pacea și stabilitatea, în contextul în care lipsa acestora afectează întreg sistemul regional/global de securitate, cu implicații directe asupra securității naționale a unor state. Și tocmai aceasta este o altă problemă care poate afecta disponibilitatea actorilor de a contribui financiar și logistic în demersuri viitoare. Multiplicarea punctelor de intervenție ridică noi provocări și necesități și toate acestea într-un context în care disponibilitatea politică și financiară este din ce în ce mai scăzută. Totodată, chiar dacă de-a lungul timpului cheltuielile pentru apărare, raportate la cele pentru pace au fost disproporționate, ultimul deceniu și practicile în curs demonstrează o afinitate mai mare pentru asigurarea securității proprii, ce se poate evidenția prin investițiile Statelor Unite ale Americii, ale Uniunii Europene, ale Rusiei și a altor actori importanți în sectorul de apărare.

Ca atare, într-o notă concisă, dezvoltarea demersurilor de reconstrucție post-conflict și democratizare sunt, cel puțin la momentul de față, în pericol. Pe scurt, resurse financiare disponibile există, dar nu se alocă, actorii importanți (SUA, UE, Rusia,

REZUMAT

China, Japonia) sunt implicați în rivalități de putere și își pierd interesul pentru astfel de demersuri, conflictualitatea se diversifică și se multiplică, dar instrumentele și strategiile existente nu sunt suficient de flexibile pentru a răspunde eficient, problemele logistice sunt interdependente cu cele implicate de lipsa resurselor umane calificate, misiunile sunt din ce în ce mai scurte și mai specializate și nu mai există disponibilitatea de a investi pe termen mediu și lung, iar în rândul donatorilor mari și medii se înregistrează o oboseală și o reorientare a intereselor.

În consecință, teza de doctorat de față reprezintă un efort neexhaustiv, dar suficient care demonstrează că la nivel internațional practicile de reconstrucție și democratizare post-conflict se află într-un impas, iar evoluția lor ulterioară depinde în exclusivitate de disponibilitatea actorilor puternici și de capacitatea organizațiilor internaționale de a-și organiza eforturile într-un climat de conflictualitate din ce în ce mai variat și dinamic.